

Araştırma Makalesi

Yeraltı Diyarının Kartalı Adlı Masalın Vladimir Propp'un Biçimbilimsel Yaklaşımı Çerçevesinde Çözümlemesi

Ahmet Güneş (Doç. Dr.)
Cumhuriyet Üniversitesi İletişim Fakültesi
ahmetgunes5050@gmail.com
Orcid: 0000-0002-4318-8889

Başvuru Tarihi: 07.08.2018
Yayına Kabul Tarihi: 07.12.2018
Yayınlanma Tarihi: 21.01.2019

Öz

Anonim halk edebiyatının en bilinen türlerinden biri olan ve aynı zamanda bir anlatı türü olan masal, insanlık tarihinin geçmişinden günümüze kadar çok önemli bilgiler barındırmak ve aktarmakla birlikte toplumsal yaşamın her aşamasında önemli bir rol oynar. Masalda toplumsal yaşamı temsil eden her tabakadan insan ve insan davranışlarını temsil eden diğer canlılar bulunur. Göstergibilim ve halkbilim gibi alanlarda çalışmalar yapmış olan Vladimir Propp en önemli yapıtı sayılan Masalın Biçimbilimi ile bilimsel çalışmalarda kullanılan bir çözümleme yöntemi ile bilime önemli bir katkı sağlamıştır. Bu eserde, masalların yapısal durumunu kişiler ve eylemleri aracılığıyla gözler önüne sermeye çalışmıştır.

Propp masallardaki yapıyı açıklayabilmek için masal kişilerinin eylemlerinden hareketle 31 işlev geliştirmiş ve bu aşamaları masallarda uygulama yoluna gitmiş olumlu ve pozitif bir sonuç almıştır. Sonuç olarak biçimsel bir yapı ortaya koymuştur.

Bu çalışmada biçimbilimsel yöntemin ortaya konduğu Masalın Biçimbilimi adlı eserin yazarı Propp ve onun kuramını açıkladıktan sonra Yeraltı Diyarının Kartalı adlı masal bu kuram çerçevesinde çözümlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Vladimir Propp, Masal, Biçimbilim, İşlev, Eylem Alanı, Yeraltı Diyarının Kartalı.

Research Article

The Analysis of the Folktale Called the Eagle Of the Underworld in the Frame Work of Vladimir Propp's Morphological Approach

Ahmet Güneş (Assoc. Prof. Dr.)
Cumhuriyet University Faculty of Communication
ahmetgunes5050@gmail.com
Orcid: 0000-0002-4318-8889

Date Received: 07.08.2018
Date Accepted: 07.12.2018
Date Published: 21.01.2019

Abstract

The folktale, which is one of the most well-known types of anonymous folk literature and which can also be considered as a type of narrative, plays an important role in every stage of social life, as well as harbouring and transmitting information from the past of human history. In the folktale, there are other living things that represent human beings and human behaviour from every layer that represents social life. Vladimir Propp, who has worked in areas such as semiotics and folklore, has made an important contribution to the field by means of a method of analysis used in scientific studies through his most famous work, Morphology of the Folk Tale. In this work, he tried to reveal the structural state of the tales through people and their actions.

In order to explain the structure of the folktales, Propp developed 31 functions based on the actions of the fairy tales, and it took a helpful and positive result to implement these stages in the fairy tales. As a result, it has revealed a formal structure.

In this study, after explaining Propp, the author of the Morphology of the Folktale, where the morphological method was introduced, and his theory, The Eagle of the Underworld will be analysed within the framework of this theory.

Keywords: Vladimir Propp, Folktale, Morphology, Function, Field of Action, Yeraltı Diyarının Kartalı.

Giriş

Çözümleme çalışmalarında hareket noktası gerçeklik olgusudur. Bu olgu nesnelere üzerinden değil nesnelere birbirleri arasındaki ilişkiler yoluyla ortaya konur ve saptanır. Bu yöntem ise 20. yüzyıl başında İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure ile başlayan yapısalcılık olarak adlandırılır. Görünen yüzeydeki gerçeğin altında bulunan esas yapı ve anlamı arayan bir yöntem olan yapısalcı yöntem, yapıyı oluşturan birimlerin tek başlarına anlam taşımadıklarını, yapı içinde birbirleriyle olan bağıntılardan anlam kazandıklarını savunur (Tüfekçi, 2006, 50). Bir yöntem olarak kabul edilen yapısalcılık şöyle tarif edilir: “Yapısalcılık bir yöntemdir, bir öğreti değildir, ancak öğretisel sonuçları çok olmuştur. Bir yöntem olduğundan uygulanabilirliği kısıtlıdır ve verimliliğinden dolayı başka yöntemlerle birleştirilmiştir” (Piaget, 1999, 129).

Yapısalcılık yöntemini benimseyen ve kabul eden Rus Biçimcileri anlatı türlerini yazınsallık açısından çözümlemeyi amaçlar. Bu türe ilişkin ilk çözümleme örneği Rus biçimcilerinden Vladimir Propp tarafından ortaya konur. Propp çözümleme alanındaki çalışmalarını özellikle masallar üzerinde gerçekleştirir. *Masalın Biçimbilimi* (1928), *Olağanüstü Masalların Tarihsel Kökenleri* (1946), *Rus Kahramanlık Destanı* (1955) adlı çalışmaları bu alanda önemli bir yer tutmaktadır.

Ferdinand de Saussure’ün öncülüğünü yaptığı çağdaş dilbilim ve göstergebilimde göstergelerin değerinin diğer göstergelerle kurdukları bağıntılara göre belirlenmesinden yola çıkan Propp, masalların yapısını çözümlemek için belirlediği yolda herhangi bir metnin diğer metinlere göre ayrımsal durumundan hareket eder. Olağanüstü masalların çok renkli ve olağanüstü çeşitliliğine karşılık görünürdeki söz konusu çeşitlilik altında yatan tek biçimlilikten hareketle, yüzeydeki çeşitliliğin altında binlerce masalın yapısında ortak olabilecek işlevsel birimleri bulmayı hedefler. Bu çalışmayla halk masalının yapısını düzenleyen değişmez yasaları belirlenmiş olur (Tüfekçi, 2006, 58).

Masal en çok bilinen anlatı türlerinden biridir. Sözlü kültürle birlikte günümüze kadar varlığını koruyabilmiş masalların kökleri çok eski zamanlara kadar uzanır. Anonim bir tür olan masalarda gerçek hayattan esintiler ve olaylar olabileceği gibi metafizik düzeyde de olaylar, kahramanlar ve hayvan görünümü diğer canlılar görülür. Masallardaki kahramanların yaşadığı ve/veya yaşatıldığı durumlar ve olaylar çoğu zaman hayal gücü sınırlarını zorlamaktadır (Boratav, 1999, 75-76). Masalarda geçmiş zamanlarda toplumsal yaşamın akışı ve gelişimiyle ilgili bilgiler anlatılmakla birlikte toplumun sahip olduğu örf, töre, gelenek ve görenekleri de sunulur.

Masallar birtakım özellikleriyle insanların dikkatini çekmiş ve toplumsal yaşam içinde düşünce ve fikir paylaşımı, anlaşılabilirlik ve birlikte hareket edebilme gibi noktalarda önemli rol oynamıştır. Masallar anlatılırken masalın kişilerini ve kahramanlarını bir düşünce ve duygu kalıbı olmaktan çıkararak, belirli bir zamana ve yere bağlı olmaksızın kültür birliği oluşturmuş bir ülke üzerinde yaşayan, bir dünya görüşüne sahip insan tiplerini yansıtır. Toplumun mutluluklarını dertlerini çeşitli şekillerde dile getirir (Boratav 1998, 14). Bir başka yönüyle de insanlar, hayallerini, beklentilerini ve olmasını istedikleri olağanüstü olayları masallara yansıtmıştır. Bu da masalarda sıradan olaylarla olağanüstülüklerin bir arada gerçek gibi yansıtılmasına neden olmuştur (Çıblak, 2005, 127). Masallar da zaman, uzam ve kişi gerçek formlarıyla anlatılmaz. Masallar yazılı kültürün henüz hakim olmadığı sözlü kültürün baskın

olduğu zamanlarda insanların eğlenmek, eğitmek ve vakit geçirmek amaçlarıyla geliştirdiği bir türdür. Gerçeklik gibi bir özelliği de bulunmaz. Toplumların inançları çerçevesinde bir sınırlama ve sınırlandırma gibi özellik arzemez (Elçin, 2004, 368-370). Masalarda anlatımlar eksiltili ve oldukça yoğun bir yapı ortaya konur. Masalın kendine has bir mantığı, hayvanların konuşması ve insanvari davranışlar sergilemesi, hayvanların kıyafet kullanması ve kılık değiştirmesi gibi olaylar insana has durumlar değildir.

Masallar dile getirilen ve anlatılan toplum ve milletlere göre yeniden şekillenir. Günümüz toplumsal yaşamda farklı sosyo-demografik özelliklere sahip her katman ve tabakadan insan görmek olası bir durum oluşturur. Masallar iyimser bir dünya ve pozitif bir yaşam çizer (Bars, 2014, 260). Kahramanın vermiş olduğu mücadele sonucunda her zaman kazanır. Söylemsel düzeyde önemli aşamalar ortaya konarak günümüze kadar gelen masallar nesilden nesle aktarılmış, bu aşamalarda etkilenecek değişimler göstermiş ait olduğu toplumun dünya görüşü ile sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel birikimlerini sözlü olarak taşımıştır (Bars, 2014, 258-259).

Bu çalışmanın amacı iletişim araştırmalarında kullanılan ve çok önemli bir kuram ve yöntem olan göstergebilime de altyapı ve zemin oluşturan Vladimir Propp'un geliştirmiş olduğu biçimbilimsel yöntemi bir masal üzerinde deneyerek bu konuyla örtüşen özellikle iletişim ve medya alanlarındaki çözümlenmelere ışık tutmaktır.

Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Vladimir Propp'un *Masalın Biçimbilimi* adlı eserinde ortaya koyduğu biçimbilimsel yöntem ayrıntılı olarak ele alınacaktır. İkinci bölümde ise bu yöntemi kullanarak *Yeraltı Diyarının Kartalı* adlı masalın çözümlenmesi yapılacaktır. Çalışmanın ana izleğini ise Propp'un geliştirmiş olduğu biçimbilimsel çözümleme yönteminin farklı kültürlerin masallarına ne derecede uygulanabildiği gözler önüne serilmeye çalışılacaktır.

Kavramsal Bir Çerçeve: Propp ve Biçimbilimsel Yöntem

Göstergebilim ve halkbilim alanlarında önemli çalışmalar yapmış olan Vladimir Propp geliştirmiş olduğu biçimbilim alanındaki tezleri ile önde gelen bilim adamlarından biri olarak kabul edilir. Bu yapıtlarından en önemlisi ise *Masalın Biçimbilimi*'dir. Özellikle folklor alanında değerli bir eserdir. Rus bilim insanı Propp bu çalışmasında masalların yapısını ve/veya morfolojisini ortaya koymaya çalışır. Bu çalışması birçok yabancı dile de çevrilir. Özellikle yapısalcılık ve göstergebilim alanlarında tanınmış araştırmacı ve teorisyenler olarak bilinen Levi-Strauss, Greimas, Barthes, Todorov ve Bremond Propp'un *Masalın Biçimbilimi*'nden oldukça etkilenmişlerdir.

Rus biçimbilimci Propp, Saussure gibi dilbilim ve göstergebilim alanında özellikle de yöntembilimsel anlamda önemli bir çığır açmıştır. Göstergelerin değerinin tek tek değil, birbirleriyle ilişkilerine göre belirlenmesi gerektiğini işaret eder. Propp masalların yapısını incelerken bir metnin diğer metinlerden ayrıldığı noktalara bakılması gerektiğini savunur. Bu şekilde bir anlatı türü olan masalların olağanüstü çeşitliliğinin altında yer alan tek biçimliliğe dikkat çeker (Güngör, 2013, 217).

Propp geliştirmiş olduğu analiz yöntemini ağırlıklı olarak masallar üzerinde değerlendirmiştir. Öncelikle üzerinde çalışmış olduğu masalları birbirleriyle karşılaştırır. Bu nedenle geliştirdiği yöntemleri masalların yapısal olarak kesitlere ayırır. Bu kesitleri birbirleriyle karşılaştırır. Nihayetinde ortaya biçimsel bir yapı

ortaya koyar. Başka bir deyişle masalların yapısal kesitleriyle kendi aralarında bütünleyici bir yapı kurdukları görülür.

Propp, geliştirmiş olduğu örnekçeyle masalların sabit/durağan ve değişken/dinamik değerlerini saptamak için aşağıdaki durumları birbiriyle karşılaştırmıştır:

1. Kral kahramana bir kartal verir. Kartal kahramanı başka bir krallığa götürür.
2. Büyükbaba Suçenko'ya bir at verir. At Suçenko'yu başka bir krallığa götürür.
3. Büyücü İvan'a bir kayık verir. Kayık İvan'ı başka bir krallığa götürür.
4. Kraliçe İvan'a bir yüzük verir. Yüzükten çıkan iriyarı adamlar İvan'ı başka bir krallığa götürür (Propp, 2011, 30-38).

Yukarıda verilen karşılaştırmadan anlaşılacağı üzere masal kahramanlarının isimleri ve yararlandıkları nesnelere değişebilmektedir. Ancak kahramanların eylemleri değişmemektedir. Bundan masallardaki aynı eylemleri değişik kişilere yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Çıblak, 2005, 130). Söz konusu eylemlere de işlev adı verilmektedir. Propp'un incelemesinde kullandığı temel anlatı birimi işlevdir (Kıran, 2000, 115). İşlev, kişinin eylemini tanımlar. Fakat bu eylem olay örgüsünün akışı içindeki anlamına göre tespit edilmiştir. Masallarda kişilerin yerine getirdiği işlevler, masalın temel bölümleri olup değişmez unsurlardır (Propp 2011, 11).

Bu karşılaştırmalarla masallardaki durağan ve dinamik ölçütler ortaya çıkarılır. Masallardaki kahraman veya kişilerin adları ve özel nitelikleri dinamik ölçütler başlığı altında toplanırken, eylemleri veya işlevleri durağan ölçütler olarak karşımıza çıkar (Bars, 2014, 260). Bu noktadan hareketle eylemler aynı olsa bile farklı kahraman veya kişiler tarafından üstlenildiği görülür. Propp'un ön plana çıkardığı bu yapı çözümlemenin işlevler üzerine kurulması gerektiğini gösterir bize. Masallardaki kişiler ve kahramanlar görünüş ve nitelik olarak ne kadar farklılaştırılsa da işlevlerin sürekli tekrarlandığı ve aynı eylemlerin gerçekleştirildiğini görürüz. Masal analizlerinde dikkat edilmesi gereken en önemli aşama masal kişilerinin ne yaptıkları yani eylemleridir.

Propp olağanüstü masalları çözümlerken ana eksen olarak işlevleri belirlemiştir. Masal kişilerinin işlevleri masalların temel kesitlerini de ortaya koyar. Bu yüzden öncelikle işlevlerin kavramsal bir çerçeveye oturtulması gerekir. Tanımlama çerçevesi iki farklı noktadan hareketle düzenlenir:

- Kişi yok sayılır, olaylar veya eylemler adlandırılır.
- Eylem konumlandırılır, işlevlere bir anlam yüklenir.

Propp yöntemini üzerine kurduğu işlev kavramını şöyle açıklar: masaldaki bir kahraman veya bir kişinin meydana gelen olayların içinde üstlenmiş olduğu eylem sonucu ortaya çıkan anlamsal bütünlükten ibarettir. Propp'un geliştirdiği işlev kavramının dört temel özelliği bulunmaktadır. Şöyle ki:

- Masallardaki kişilerin kim olduğu ve eylemlerin nasıl gerçekleştiği herhangi bir önem arz etmez, önemli olan kişilerin işlevleridir.
- Masalların işlevleri birtakım sınırlılıklar ihtiva eder.
- İşlevlerin diziliş sıralaması her zaman aynıdır. Ama bir masalda işlevlerin tamamı bulunmayabilir. Bu durum işlevlerin düzenini değiştirmez.
- Masallar yapısal olarak benzerlikler gösterir (Propp, 2011, 22-27).

Yapısal olarak çok büyük benzerlikler gösteren masallar bir başlangıç durumuyla belirir. Kahramanın ailesi ve üyeleri tanıtılır veya yalnızca kahraman öncelikle adıyla daha sonra ise içinde bulunduğu imkansız ya da tehlikeli durumla tasvir edilir. Bir işlev olarak kabul edilmeyen başlangıç durumu biçimbilimsel bir öge olarak sunulur ve α simgesiyle gösterilir.

Propp'un yapmış olduğu çalışmalarının sonucunda ortaya koyduğu otuzbir işlev ve simgeleri bir tablo halinde sunmak mümkündür (Propp, 2011, 28-65):

Tablo 1: Propp'un Biçimbilimsel Yöntem Tablosu

SIRA	TANIM	AÇIKLAMA	SİMGE
1	Uzaklaşma	Aileden biri evden uzaklaşır	β
2	Yasaklama	Kahraman bir yasakla karşılaşır	γ
3	Yasağı Çiğneme	Yasak çiğnenir	δ
4	Soruşturma	Saldırgan bilgi edinmeye çalışır	ϵ
5	Bilgi Toplama	Saldırgan kurbanı ile ilgili bilgi toplar	ζ
6	Aldatma	Saldırgan kurbanını veya servetini ele geçirmek için onu aldatmayı dener	η
7	Suçta Katılma	Kurban aldanır ve istemeyerek düşmanına yardım etmiş olur	θ
8	Kötülük	Saldırgan aileden birine zarar verir	A
9	Aracılık	Kötülüğün ya da eksikliğin haberi yayılır; bir dilek ya da bir buyrukla kahramana başvurulur, kahraman gönderilir ya da gitmesine izin verilir	B
10	Karşı Eylemin Başlangıcı	Arayıcı kahraman eyleme geçmeyi kabul eder ya da eyleme geçmeye karar verir	C
11	Ayrılış	Kahraman evinden ayrılır	\uparrow
12	Bağışçınılık İşlevi	Kahraman büyülü bir nesneyi ya da yardımcıyı edinmesini sağlayan bir sinama, bir sorgulama, saldırı ile karşılaşır	D
13	Kahramanın Tepkisi	Kahraman ileride kendisine bağışta bulunacak kişinin eylemlerine tepki gösterir	E
14	Büyülü Nesnenin Alınması	Büyülü nesne kahramana verilir	F
15	Kılavuzluk	Kahraman aradığı nesnenin bulunduğu yere ulaştırılır, kendisine kılavuzluk edilir ya da yol gösterilir	G
16	Mücadele	Kahraman ve saldırgan bir çatışmada karşı karşıya gelir	H
17	Damgalanma	Kahraman özel bir işaret edinir	I
18	Zafer	Saldırgan yenik düşer	J
19	Giderme	Başlangıçtaki kötülük giderilir ya da eksiklik karşılanır	K
20	Geridönüş	Kahraman geri döner	\downarrow
21	Takip	Kahraman izlenir	Pr
22	Yardım	Kahramanın yardımına koşulur	Rs
23	Farkedilmeyen Varış	Kahraman kimliğini gizleyerek, kendi evine ya da başka bir ülkeye varır	O
24	Asılsız Savlar	Düzmece bir kahraman asılsız savlar ileri sürer	L
25	Güç Görev	Kahramana zor bir görev verilir	M
26	Görevi Yerine Getirme	Güç iş yerine getirilir	N
27	Tanınma	Kahraman tanınır	Q
28	Ortaya Çıkarma	Düzmece kahramanın, saldırganın ya da kötünün gerçek kimliği ortaya çıkar	Ex
29	Biçim Değiştirme	Kahraman yeni bir görünüm kazanır	T
30	Cezalandırma	Düzmece kahraman ya da saldırgan cezalandırılır	U
31	Başarı	Kahraman evlenir ve tahta çıkar	W°o

Dört sütun ve otuzbir satırdan oluşan tabloyla Propp'un üzerine kurduğu analiz yöntemi ortaya çıkar. Kahramanlarının eylemleri bazı durumlarda bu sınıflandırma dışında kalabilir. Masal çözümlerinde bu gibi durumlarla nadiren karşı karşıya kalınabilir. Propp bu durumu iki sebeple açıklar: Bunlardan ilki masallardaki karşılaştırma unsurlarından bazılarının olmamasıdır. Diğer neden ise çözümlene nesnesinin farklı edebi türlere özgü olmasındandır. Tabloda yer bulunamayan bu unsurlar ise Y ile temsil edilir.

Propp geliştirmiş olduğu bu işlevlerden hareketle birtakım çıkarımlar sağlar. Nicel olarak bakıldığında işlevler oldukça sınırlı düzeydedir. Bu sayı da ancak belirttiği gibi otuz bir işlevdir. Olağanüstü masalların entrik yapısı otuzbir işlevle sınırlıdır. Bu işlevler ardışık olarak ortaya konduğunda birbirleriyle anlamsal ve ahenkli bir yapı ihtiva eder. Bu işlevler tek eksen etrafında bütüncül bir yapıya sahiptir. İşlevlerin büyük bir çoğunluğu yasaklama-yasağı çiğneme, soruşturma-bilgi toplama, çatışma-zafer ve izleme-yardım gibi ikili yapılar oluşturur (Bars, 2014, 262).

Propp'un otuzbir işlevi masalların içinde gelişen olayların temel unsurlarını simgeler. Bununla birlikte olayların akışının içinde pek fazla önem arzetmeyen bazı öğeler de bulunmaktadır. Bunlar Propp tarafından ardışık olarak sıralanan işlevleri birbirine bağlayan yardımcı öğeler olarak nitelendirilir. Aslında masal içindeki rolleri önem arzeder düzeyde olup estetik olarak son derece etkileyici şekillere dönüşen bir bilgi kaynağı imkanını sağlarlar. İşlevleri birbirine bağlayan yardımcı öğeler § simgesiyle tanımlanırlar. Masallarda karşımıza çıkan diğer bir öğe ise kahramanlara ya da kişilere istenen eylemi yaptıran dürtüleri ve amaçları sağlayan gerekçeler ya da güdülenmelerdir (Propp, 2011, 71-79).

Propp tarafından tespit edilen otuzbir işlev her masalda bulunur ve sıraları değişmez. Bu işlevlerin anlamsal/mantıksal olarak bazı alanlara göre yapılandığı görülür. Bu alanlar, işlevleri yerine getiren kişilere uygun düşen eylem alanlarıdır. Bu eylem alanlarını ve işlevlerini aşağıdaki şekilde sınıflandırmak mümkündür (Propp, 2011, 80-84):

- **Kahramanın eylem alanı:** Arayış ve çözüm amacıyla gidiş, bağışçının isteklerine tepki, evlenme.
- **Saldırganın eylem alanı:** kötülük, çatışma ve izleme.
- **Gönderenin eylem alanı:** kahramanın görevlendirilmesi.
- **Yardımcının eylem alanı:** Kahramana yardım edilmesi.
- **Bağışçının eylem alanı:** büyülü nesnenin aktarılmasının hazırlanması, büyülü nesnenin kahramana verilmesi.
- **Prencesin eylem alanı:** Güç işleri yerine getirme isteği, bir özel işaretin zorla benimsettirilmesi, düzmece kahramanın ortaya çıkarılması, gerçek kahramanın tanınması, ikinci saldırının cezalandırılması, evlenme.
- **Düzmece kahramanın eylem alanı:** Arayış amacıyla gidiş, bağışçının isteklerine tepki, asılsız savlar.

Propp bağlamsal olarak eylem alanlarını belirlerken eylemlerin hangi masal kişilerine ait olduğunu aşağıdaki üç faktörden hareketle planlar:

- Eylem alanı doğrudan doğruya kişiye uygun düşer.
- Bir kişi birçok eylem alanı kaplar.
- Karşıt durum olarak bir eylem alanı birçok kişi arasında dağılır (Propp, 2011, 80-85).

Ortaya konan bu eylem alanlarına göre masalarda yedi kişi bulunmaktadır. Otuzbir işlev bu yedi kişi etrafında şekillenmektedir. İşlevlerin tamamı kendi içerisinde bir bütünlük arzeder. Aynı zamanda olayların akışında iki ikili işlevin var olduğunu görmek olasıdır. Bu iki ikili işlev şöyle oluşur: Bir taraftan saldırganla çatışma ve kahramanın zaferi (H-J) iken diğer yandan ise güç iş ve bu güç işi yerine getirme (M-N) dir (Propp, 2011, 104).

Propp, *Masalın Biçimbilimi* adlı çalışmasında en önemli hareket noktası bir anlatı türü olan masal için bir dilbilgisi oluşturmaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için Propp metinde yer alan sabit ve değişken ya da durağan ve dinamik öğeleri birbirinden ayırtmaya çalıştı ve işlev olarak adlandırdığı sabit ya da durağan öğeleri analizinin merkezine yerleştirdi. Bu şekilde otuzbir işlev ortaya çıktı. Bu işlevler birbiri ile anlamsal/mantıksal ve sanatsal/estetik bir anlayışla aynı anlatı düzlemini oluşturdu. Metinde işlevlerin yasaklama-yasağın çiğnenmesi gibi çiftler halinde ve kötülük-yardım çağrısı-karşı eylemde bulunma kararı-evden ayrılma gibi diziler halinde ya da tek tek yer alarak masalın değişmez sistemini oluşturduğu görülmüştür (Özçalışkan, 1996, 62).

Masalın Çözümlemesi

Başlangıç Durumu

Bütün olağanüstü masalarda olduğu gibi çözümleme nesnemiz olan *Yeraltı Diyarının Kartalı* adlı masal da bilinen masal girişiyile başlıyor: *“Bir varmış, bir yokmuş. Üç kardeş varmış, bir de babaları varmış. Bu üç oğlanın babaları hastalanmış, bir türlü iyi olmamış.”* (Boratav, 2006, 96-102).

Masal bu tekerlemeyle başlıyor. Propp başlangıç durumunu bir işlev olarak ele almaz, ama bunun önemli bir biçimsel unsur olduğunu düşünür. Başlangıç durumunun hemen ardından işlevler gelir.

İşlev 1: Aileden biri evden uzaklaşır

“Büyük oğlan gelmiş demiş ki: Baba, neden gün günden zayıflıyorsun? Oğlum, hastayım, demiş, ama hastalığının sebebini dememiş ona. Ortanca oğlan varmış, ona da dememiş fazla bir şey. İşte, hastayım, demiş, o kadar. En sonunda küçük oğlan varıyor babasının yanına: Baba, diyor, niye zayıflıyorsun böyle gün günden? Aman bre oğlum, diyor adam, deyiversem derdime derman mı olacaksın? Baba, belki derman olurum. Ey, deyivereyim. Bir yerde bir Uyuz- Padişahı vardı. Benim de üç tane Hezaran-Bülbüllerim vardı. Uyuz-Padişahı benim bu bülbüllerimi aldı gitti. O günden beri hastayım. Hezaran Bülbüllerimi ele geçirsem iyileşirim.” (Boratav, 2006, 96-102).

Bu masalda evden yalnızca bir kişi değil, kardeş olan üç kişi aynı anda uzaklaşıyor. Ailenin reisi olan babanın hastalığı nedeniyle üç kişinin birden istekli olarak uzaklaşması söz konusudur.

İşlev 2: Kahraman bir yasakla karşılaşır

“Gitmişler, gitmişler, üç yol ayrımı bir yere varmışlar. Yolun birinde bir taş dikili: “Bu yola giden gelir” yazılı imiş; ikinci yolda: “Bu yola giden ya gelir, ya gelmez”

yazılı bir taş; üçüncü yoldaki taşta da “Bu yola giden gelmez” yazılı imiş.” (Boratav, 2006, 96-102).

Burada yasaklama seçenekler sunulmaktadır ve tercih yapılması gerekmektedir.

İşlev 3: Yasak çiğnenir

“Küçük oğlan demiş ki kardeşine: “Sen o ‘gelir yol’a git”. Ortanca kardeşine: “Sen de ‘ya gelir ya gelmez yol’a git” demiş. Kendisi de: “Giden gelmez yol’a da ben gideceğim,” demiş, almış başını gidiyor...” (Boratav, 2006, 96-102).

Okuyucuya yasağın çiğnenmesini kapalı bir biçimde anlatılıyor. En küçük kardeş tercihini belirliyor ve bir karar vererek yasağı çiğniyor. Cesareti ve ailesine olan sadakati ve sevgisi de gözler önüne seriliyor.

Masalda üçüncü işlevden sonraki işlevler atlanarak dokuzuncu işleve bir geçiş görülmektedir. Bunun nedeni, masalda saldırganın ortaya çıkmamış olmasıdır.

İşlev 9: Kötülüğün ya da eksikliğin haberi yayılır; bir dilek ya da bir buyrukla kahramana başvurulur, kahraman gönderilir ya da gitmesine izin verilir

Bir eksikliğin ve/veya bir ihtiyaç hasıl olması nedeniyle kahramana arayışa geçer ve ihtiyacı giderebilmek için harekete geçer.

“Küçük oğlan giderken giderken bir kocakarının evine varıyor. “Ana, diyor, bana bir su ver. Kocakarı da buna bir su veriyor, kıpkırmızı kan...” “Neden kan bu su?” “Ay oğlum, suyun gözünde bir dev var. O deve günde bir kız eletiriz. Dev, kızı yerken biz de bir damla su alırız. Suyun kanlı oluşu bundan. Bugün de Padişahın kızını götürüleceğiz, onu yiyecek. Başka da kız kalmadı.” “Nerede bu dev? Bana göster ana.” “Hay oğlum, o dev çok adam yedi, seni de yer.” “Göster, göster.” Kadıncağz bakıyor ki oğlan bu işten dönecek değil, uzaktan gösteriyor devin olduğu yeri. Oğlan kızı deve götürülenleri görüyor. Kızdan evvel varıyor, devi vurup öldürüyor...” (Boratav, 2006, 96-102).

Kahraman hasta babasının derdine çare bulabilmek için yolda türlü problemlerle karşılaşır. İyi niyeti ve istekli çabalarıyla hareket etmesi kendisine farklı bir güç ve inanç sağlar.

İşlev 10: Arayıcı kahraman eyleme geçmeyi kabul eder ya da eyleme geçmeye karar verir

“Küçük oğlan iki kardeşine babalarının derdini anlatmış. Üç kardeş: Babamızın derdini öğrendik, devasını da buluruz, demişler. Binmişler atlarına, yola çıkmışlar.” (Boratav, 2006, 96-102).

Masalın kahramanı olan Küçük Oğlan kendisine biçilen rol ve aldığı görev ve sorumluluk bilinciyle diğer aile fertleriyle birlikte harekete geçer. Bütün aile fertleri için esenlikli bir ortam söz konusudur.

İşlev 12: Kahraman büyü bir nesneyi ya da yardımcıyı edinmesini sağlayan bir sınama, bir sorgulama, saldırı ile karşılaşır

“Padişah oğlanı çağırıyor: “Kızımı sana vereceğim,” diyor. Oğlan: “Padişahım, beni kara dünyadan ak dünyaya çıkart, başka bir şey istemem,” diye karşılık veriyor. “Oğlum falan yerde bir kartal var. Git bak, o kartal orada duruyorsa bu dileğini ondan iste. Seni ak dünyaya çıkarırsa o çıkarır.” (Boratav, 2006, 96-102).

Yukarıdaki paragrafta anlatıldığı üzere, kahraman içinde bulunduğu memnuniyetsiz ve esenliksiz durumdan kurtulabilmek için masalın başışçısı olan Padişah'tan yardım ister.

İşlev 14: Büyülü nesne kahramana verilir

"... Uyuz-Padişahı yatıyor. Bülbüller başucunda ötüşüp duruyor, üçü de. Bülbülleri alıyor oğlan, çıkıp gidecek... Biraz gidince diyor ki kendi kendine.... "Bu Uyuz-Padişahı dedikleri nasıl adam? Yüzünü açıp da bir bakmadım..." Geri dönüp tahtın yanına varıyor, Padişahın yüzünü açıyor, bakıyor ki bir kız, güzel, nur gibi bir kız. Başlıyor şehzade bunun yakasının iliklerini çözmeye. Kız gene uyanmıyor. Şehzade kızın yüzünü gene örtüp koyup gidiyor, bülbüllerle..." (Boratav, 2006, 96-102).

Kahraman hasta babasının derdinin tek çaresi olan bülbülleri hiç mücadele etmeden ve kolay bir şekilde ele geçirir. Fakat içindeki merak ve arayış duygusu onu aslında yeni mücadeleler içine koyuvermekte ve yeni tehlikelere doğru yol almaktadır.

İşlev 15: Kahraman aradığı nesnenin bulunduğu yere ulaştırılır, kendisine kılavuzluk edilir ya da yol gösterilir

"... Oğlan koca adamın bu sözlerini duyduktan sonra artık durmayıp gidiyor, koca adamın sayesinde, az bir zamanda Uyuz-Padişahının memleketine ulaşıyor. Varıyor oraya, atını bağlıyor...." (Boratav, 2006, 96-102).

Masalda yardımcı olarak karşımıza çıkan Koca herifin rehberliğinde kahraman hedefine ulaşır.

İşlev 17: Kahraman özel bir işaret edinir

"...Ama kız oraya varıp da oğlanın yiğitliğini görünce parmaklarını devin kanına banıp oğlanın arkasına basmış, bırakıp gitmeden...." (Boratav, 2006, 96-102).

"Öldüren adamı ben bilirim. Hep soyunsunlar, sarayın önünden geçsinler, memlekette ne kadar delikanlı erkek varsa..." Bütün erkekler soyunup kızın önünden geçiyorlar. Kız, devi öldüren oğlanın sırtındaki damgayı görüp tanıyor. İşte bu vurdu devi" diyor...." (Boratav, 2006, 96-102).

Yukarıda iki ayrı alıntıdan da anlaşılacağı üzere, kahraman yeni bir sınavdan geçerek, prensen tarafından tekrar tanınabilmek için devin kanıyla sırtından işaretlenir. Aslında prensesin kahramana karşı hissettiği aşkın sembolüdür bu damga.

İşlev 20: Kahraman geri döner

" Varıyor oğlan, Uyuz-Padişahının memleketine gelirken yolda rastladığı üç kız kardeşe, ilkin küçüğünü, sonra ortancasını, sonra da en büyüğünü, sırasıyla saraylarından alıyor..... Gene yola koyuluyorlar." (Boratav, 2006, 96-102).

Kahramanın geri dönüşü de varışı gibi esenlikli bir yapıda kendini gösterir. Fakat bu geri dönüş aslında kahramanın yeni bir varışının başlangıcıdır.

İşlev 21: Kahraman izlenir

"... Üç kız, atlarına binip oğlana katılıyorlar, bunun iki kardeşinin ayrıldıkları yol ayrımına geliyorlar. Kardeşler de dönmüşler, orada küçüklerini beklerlermiş, öyle kararlaştırmışlar imiş.... Küçük olan büyük kızı büyük kardeşine, ortancayı ortanca kardeşine veriyor, küçük kızı da kendisi alıyor...." (Boratav, 2006, 96-102).

Yukarıdaki alıntı dan da anlaşılacağı üzere kahraman bir olay örgüsünü tamamlarken başka bir kesitte kendisini yeni bir takım olaylar zinciri beklemektedir. Kahramanın eylem ve mücadeleleri devam edecektir.

İşlev 22: Kahramanın yardımına koşulur

"Oğlum, pek halim yok, kocaldım gayrı, ama senin dilediğini yapmak borç oldu. Çıkarayım seni ak dünyaya...." (Boratav, 2006, 96-102).

Kahraman masalın yardımcı eylem alanında karşımıza çıkan padişahın yönlendirmesiyle ulaştığı ve yavrularını kurtararak kendisine borçlu kıldığı Kartalla karşı karşıya kalır ve isteği kartal tarafından kabul edilir.

İşlev 25: Kahramana zor bir görev verilir

"...Şimdi sen bana kırk camızın eti ile kırk camızın gönünden tuluma su doldurup getireceksin..." (Boratav, 2006, 96-102).

Kahraman eseniksiz ortamdan esenlikli ortama geçebilmek için zor bir görev üstlenir. Hedefine ulaşabilmesi için bedel olarak ortaya konan zor hatta imkansız gibi görünen eksikliği gidererek önemli bir iş becerir.

İşlev 26: Güç iş yerine getirilir

"... Gidiyor oğlan, bunları getiriyor. Kartalın kanatlarının üstüne koyuyor, iki taraflı." (Boratav, 2006, 96-102).

Yukarıdaki cümleden de anlaşılacağı üzere kahraman zor görevi başarıyla sonuçlandırılarak isteğini gerçekleştirir.

İşlev 27: Kahraman tanınır

"...Korkma oğlan, diyor. Sen benim yavrularımı kurtardın. İşte benden dileğini...." (Boratav, 2006, 96-102).

Kahraman kendisini kara dünyadan ak dünyaya götürebilecek olan tek olasılık olan kartalın yavrularını ölümden kurtarması üzerine kendisi de tanınır.

İşlev 31: Kahraman evlenir ve tahta çıkar

"Oğlan da kurtuluyor Kara-Dünya'dan... Sen de kurtuldun, ben de kurtuldum." (Boratav, 2006, 96-102).

Her masalda olduğu gibi bu masalda da kahraman Küçük Oğlan gerçek dünyaya ulaşır. Saf, iyi niyetli ve dürüst olmasının mükafaatını bu şekilde almış olur.

Masalda ortaya çıkan işlevleri aşağıda oluşan şemada görmek mümkündür:

Tablo 2: Masalın Analiz Şeması

SIRA	00	1	2	3	9	10	12	14	15	17	20	21	22	25	26	27	31
SİMGE	α	β	γ	δ	B	C	D	F	G	I	↓	Pr	Rs	M	N	Q	W°o

Masallarda bulunan işlevler bütünlük oluştururlar. Fakat olayların akışı itibarıyla ikili işlevler görülür: güç iş ve bu güç işi yerine getirme (M-N). Bu masalda da işlevler arasında mantıklı bir ilişkinin bulunduğu, hiçbir işlevin diğerini dışlamadığı görülür. Masal güç iş ve güç işi yerine getirme (M-N) çiftini içermektedir. *Yeraltı Diyarının Kartalı* adlı masalda Propp'un geliştirdiği 31 işlevin tamamını karşılayacak sayıda işlev bulunamamıştır. Ancak işlevlerin sıralaması yukarıda belirtildiği şekildedir.

Masal 11 kesitten oluşmaktadır. Bu kesitler birbirini takip eden olaylar dizisinden ibarettir. Masallarda kesitler veya olaylar dizisi birbirini takip edebileceği gibi birbiri içine de girebilir. *Yeraltı Diyarının Kartalı* adlı masaldaki olaylar dizisi birbirinin arkasından gelmiştir. Bunlar masaldaki iç masallar olarak karşımıza çıkar. Masaldaki birtakım eksiklikler yeni olayların gelişmesine neden olur. Kahraman bu eksikliklerin giderilmesinde yardım eden birileri bulunurken insan dışı bir takım canlılarda olur. Kahraman kendisine yapılan yardımlar veya kılavuzluklarla birlikte birtakım sınavlardan da geçerek başarıya ulaşır (Çıblak, 2005, 136).

Yeraltı Diyarının Kartalı adlı masal 12 kesitten oluşmaktadır. Bütün kesitlerde kahraman Küçük Oğlan yani Şehzadedir. Hasta babasının derdine derman olacak Hezaran Bülbüleri için kardeşleriyle birlikte yola çıkar. Hezaran Bülbüllerini Uyuz Padişahından alarak kardeşleri ve üç kız kardeşe birlikte dönüş yoluna çıkarlar. Fakat bu yolda kendilerini türlü beklenmedik olaylar karşılar. Masalda saldırgan ve düzmece kahraman bulunmadığından dolayı işlevler beş kişinin eylem alanı içerisinde paylaştırılır. Kesitleri başlıklar halinde vermek gerekirse:

KESİT-I: Babanın hastalığı ve oğullarının derdine derman araması

KESİT-II: Oğulların yala çıkmaları ve yolda ayrılmaları

KESİ -III: Küçük Oğlanın üç kız kardeşe karşılaşması

KESİT-IV: Küçük Oğlanın Koca Herifle karşılaşması

KESİT-V: Küçük Oğlanın Uyuz-Padişahının memleketine varışı ve Hezaran Bülbüllerini alması

KESİ -VI: Küçük Oğlanın üç kız kardeşleri de alarak geri dönüşü

KESİ -VII: Küçük Oğlanla birlikte kardeşlerinin dönüş yolunda su kuyusuna varışları

KESİT-VIII: Küçük Oğlanın Koca Karıyla karşılaşması ve devi öldürmesi

KESİ -IX: Küçük Oğlanın Padişahın kızıyla karşılaşması

KESİT-X: Küçük Oğlanın Padişahla yaptığı sözleşme

KESİ -XI: Küçük Oğlanın kartalla karşılaşması ve dilekte bulunması

KESİT-XII: Küçük Oğlanın kurtulması

Çözümlemesi yapılan bu masalda, Propp'un geliştirdiği 7 eylem alanı işlevleri gerçekleştiren masal kişileriyle özdeşlik oluşturmaktadır. Propp'un ortaya koyduğu 31 işlevin tamamının bir masalda bulunma zorunluluğu yoktur. Bu bakımdan ilgili işlevlere karşılık gelen eylem alanlarından bazıları da bulunmaz. Masalımızda oluşan eylem alanları şu şekilde belirir:

Kahramanın eylem alanı: Masalın kahramanı Küçük Oğlan'dır. Kahraman hasta babasının derdine derman olacak Hezaran-Bülbüllerini aramak için kardeşleriyle birlikte yola çıkar. Bülbülleri bularak kardeşleriyle babasına yollar. Masalda bütün olay örgüsü Küçük Oğlanın etrafında cereyan eder.

Saldırganın eylem alanı: Masalda saldırganı yer verilmemiştir.

Gönderenin eylem alanı: Hasta baba derdine derman olacak Hezaran-Bülbüllerinin bulunması için kahramanı yollayarak gönderen eylem alanı içinde yer alır.

Yardımcının eylem alanı: Masalda Küçük Oğlan Hezaran-Bülbüllerini bulmak için yolda karşılaştığı Koca Heriften yardım ister. Koca herif anlatıda Küçük Oğlana bülbülleri nasıl bulabileceğini anlatarak yardımcı eylem alanında yer alır.

Bağışçının eylem alanı: Masalda bağışçı Padişah'tır. Küçük Oğlan kara dünyadan kurtulmak için Padişahın büyülu nesneyi vermesi ve/veya yol göstermesi gerekir. Padişah bağışçının eylem alanında bulunmaktadır.

Prencesin eylem alanı: Bu eylem alanında bulunan kişiler güç işleri yerine getirme durumunda rol alırlar. Masalda Küçük Oğlan yapılması zor olan bir isteği yerine getirir. Güç bir işi yerine getirmenin karşılığında kahraman bir ödül kazanır.

Düzmece kahramanın eylem alanı: Masalda düzmece kahramana yer verilmemiştir.

Sonuç

Bu çalışmada *Yeraltı Diyarının Kartalı* adlı masalın yapısal özellikleri incelenmiş, Propp'un çözümleme ilke ve kurallarına benzer işlevleri ihtiva ettiği görülmüştür. Propp *Masalın Biçimbilimi* adlı eserinde masallardaki ortak etmen ve unsurları gözler önüne sermiş ve masalların yapısını belirten ilkeleri oluşturmaya çalışmıştır.

Vladimir Propp'un çalışmalarında ortaya koyduğu ilkeleri *Yeraltı Diyarının Kartalı* adlı masalda da kendini göstermiştir. Ayrıca ileri sürülen 31 işlevin masalarda bazılarının olmayabileceği ama işlevlerin sırasının asla değişmeyeceği de belirtilmiştir. Çözümlemesini yaptığımız masalda da söz konusu 31 işlevden bazılarının karşılığı bulunamaması nedeniyle de Propp'un belirttiği ilkelerle örtüştüğü görülmüştür. Masalarda karşımıza çıkan metafizik olaylar *Yeraltı Diyarının Kartalı* adlı masalın da motifli yapısını görmemizi sağlamıştır. Masalda hezaran bülbülleri, ejderha, şahmeran yılanı, ak koç, kara koç gibi gerçek dünyada bulunmayan canlılar; kara dünya, ak dünya gibi uzamlar; kan kırmızı su, su kuyusunda yanma ve kartala binmek gibi birçok masal motifi görülür. Propp'un geliştirmiş olduğu biçimbilimsel metod masal motifleri içeren diğer edebi türler için de bir çözümleme yöntemi olarak kullanılabilir.

Propp'un geliştirmiş olduğu 31 işlev her masalda karşılık bulmayabilir. Masalarda ortaya konan kurgu bu işlevler etrafında oluşur. Çözümlemesi yapılan masal için de aynı durum söz konusudur. Propp'un 31 işlevinin birçoğuna masalda rastlanmamıştır. İşlevlerin sıralaması değişmemiş olmakla birlikte kendi aralarında anlamsal bir bütünlük göstermiştir.

Propp *Masalın Biçimbilimi* adlı eserinde kahramanların eylemlerinin üzerinde durarak biçimbilimsel yaklaşımı bu olgu üzerinde geliştirmiştir. Bu yaklaşım çözümlemesini yaptığımız masalda da karşımıza çıkmış metafizik olaylar, masal kişilerinin eylemleri ve eylem şemaları gibi unsurlar da ilgili yaklaşımı doğrulamaktadır. Masalda Propp'un yöntemini karşılayacak ve açıklayacak düzeyde işlevler bulunmuştur.

Propp'un metinleri çözümlemek için ortaya koyduğu biçimbilimsel yöntem iletişim alanında oldukça yoğun bir biçimde kullanılan ve özellikle iletişim sürecinde kullanılan simge ve sembolleri birer gösterge kabul ederek anlam oluşumunu ortaya çıkarmaya çalışan göstergebilimsel yöntem de olumlu katkıları olmuştur. Bu açıdan bakıldığında *Yeraltı Diyarının Kartalı* adlı masalın çözümleme aşamasında masal kahramanlarının karşılıklı kurmuş olduğu iletişim süreçlerindeki görünen yapıların arkasındaki gerçek anlamlarının ortaya çıkarılması sağlanmıştır.

Propp'un geliştirmiş olduğu biçimbilimsel çözümleme yöntemi masal çözümlemelerinde ve masal motifi taşıyan diğer edebi türlerde uygulanabilir ve yararlanılabilir bir metod olduğu kanaatine varılmıştır.

Kaynakça

- Bars, M. E. (2014). "Vladimir Propp'un Biçimbilimsel Yaklaşımı Çerçevesinde Basat Depegözi Öldürdüğü Boy Üzerine bir İnceleme", Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/3, pp: 257-269, Ankara - Turkey.
- Boratav, P. N. (1998). Zaman Zaman İçinde. İstanbul: Adam yayınları.
- Boratav, P. N. (1999). 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, P. N. (2006). Az Gittik Uz Gittik. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çıblak, N. (2005). V. Propp'un Masal Çözümleme Metodu. Türk Dili, Sayı: 638, ss:127-140.
- Elçin, Ş. (2004). Halk Edebiyatına Giriş. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Güngör, N. (2013). İletişim Kuramlar Yaklaşımlar. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kıran, Z. ve Kıran A.(2000). Yazınsal Okuma Süreçleri. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Özçalışkan, Ş. (1996). "Vladimir Propp'un Biçimbilimsel Yaklaşımı Çerçevesinde Bir Keloğlan Masalının İncelenmesi", Dilbilim Araştırmaları Dergisi, ss.: 59-75, Ankara.
- Piaget, J. (1999). Yapısalcılık. Ankara: Doruk Yayınları.
- Propp, V. (2011). Masalın Biçimbilimi. (Çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tüfekçi, M. E. (2006). "Yapısalcı Yöntem ve Uygulama Alanları". Ankara Üniversitesi Tiyatro Araştırmaları Dergisi. Sayı: 17. Ankara.